

УДК 94:[061:37](477.85+477.82)"1918/1939"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.16>

ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» НА БУКОВИНІ ТА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПОРІВНЯННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД, ІДЕЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Добржанський Олександр,
доктор історичних наук, професор,
декан факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-3817-188X

У статті порівнюється розвиток товариств «Просвіта» на Буковині та Західній Волині в міжвоєнний період. Ці українські землі перебували в той час у складі Румунії та Польщі. Відзначено, що «Просвіта» на Буковині утворилася в січні 1869 р. під назвою «Руська бесіда». Товариство досягло найбільшого піднесення на початку ХХ ст. в умовах австрійського лібералізму. В роки Першої світової війни товариство було бездіяльним. Не встигло воно активізуватися і в часи встановлення української влади на Буковині, бо цей період тривав дуже недовго.

Перші «Просвіти» на Волині утворилися тільки в 1916 р. під впливом Українських Січових Стрільців. Активізувалося утворення «Просвіт» під час Української революції в 1917–1918 роках. Однак ситуація змінилася вже 1919 р., коли край перейшов під владу поляків.

Польська влада всіляко обмежувала діяльність «Просвіт». Вона не дозволяла створити єдину централізовану крайову «Просвіту». Можна було мати тільки повітові об'єднання. Тому про «Просвіту» як єдину загальну організацію на Волині говорити не доводиться.

Відзначено, що в цей час на Західній Волині було проведено декілька з'їздів «Просвіт», на яких розглядалися організаційні питання, боротьба з неписемністю, розроблялися плани дій щодо розвитку українських шкіл, розширення українського книгозбирання, заснування бібліотек. Однак на середину 30-х років ХХ ст. діяльність «Просвіт» на Західній Волині була припинена під тиском місцевої влади. Замість них насаджувалися «Просвітнянські хати», які повинні були втілювати пропольську культурно-освітню політику серед українського населення.

На Буковині до 1928 р. зберігався стан облоги, введений румунською владою під час окупації краю в листопаді 1918 р. Товариство «Руська бесіда» та її читальні в таких умовах існували тільки на папері. Більшість філій та місцевих організацій були ліквідовані. Відбувалося закриття українських шкіл, обмежувалося проведення культурно-освітніх заходів.

Після зняття стану облоги діяльність «Руської бесіди» децю активізувалася. Цьому сприяло відзначення 60-річчя заснування товариства. Однак румунська влада жорстко контролювала будь-які заходи, організовані товариством. За таких умов воно так і не змогло вийти на довоєнний рівень діяльності. Тим не менше, навіть після встановлення фашистської диктатури в Румунії 1938 р. товариство формально продовжувало існувати. Закрили його більшовики в 1940 р.

Відзначено, що в ідейному плані та щодо найбільш поширених форм діяльності, «Просвіти» і на Волині, і на Буковині були тотожними. Організаційно буковинська «Руська бесіда» була краще структурована, мала затверджений владою статут, який чітко визначав цілі і завдання товариства. «Просвіти» Західної Волині не змогли створити єдиної організації через перешикоджання польської влади, що обмежувало можливості координації просвітнянської діяльності. Одним із специфічних засобів боротьби польської влади з українськими «Просвітами» на Західній Волині стало заснування «Просвітнянських хат», повністю підпорядкованих польській владі.

Загалом, ні «Просвіти» на Волині, ні «Руська бесіда» на Буковині в умовах панування чужих держав не могли в повному обсязі виконувати ті завдання, які ставили перед собою і яких вимагала від них українська громадськість.

Ключові слова: Західна Волинь, Буковина, Польща, Румунія, «Просвіта», «Руська бесіда», культурно-просвітня діяльність.

Dobrzhanskyi Oleksandr. Prosvita society in Bukovyna and Western Volyn in the interwar period: comparison of organizational principles, ideological orientation and activities

The article compares the development of the Prosvita societies in Bukovyna and Western Volyn in the interwar period. These Ukrainian lands at that time were part of Romania and Poland. It is noted that Prosvita in Bukovyna was formed in January 1869 under the name «Ruska Besida» (Russian conversation). The society reached its greatest rise in the early 20th century in the context of Austrian liberalism. The society was not active during World War I. It did not have time to become more active during the establishment of the Ukrainian power in Bukovyna, because that period did not last long.

The first Prosvita societies in Volyn were formed only in 1916 under the influence of the Ukrainian Sich Riflemen. The establishment of societies intensified during the Ukrainian revolution in 1917–1918. However, the situation changed already in 1919, when the region came under the rule of the Poles.

The Polish authorities limited the activities of Prosvita societies in every possible way. It did not allow the establishment of a single centralized regional Prosvita society. It was possible to have only district organizations. Therefore, there is no need to talk about Prosvita society as a single general organization in Volyn.

It was noted that at this time in Western Volyn several congresses of Prosvita society were held, at which organizational issues were considered, action plans were developed for the development of Ukrainian schools, the expansion of Ukrainian book publishing, the establishment of libraries, and the fight against illiteracy. However, by the mid-1930s, the activities of Prosvita societies in Western Volyn were stopped by the efforts of the local authorities. Instead of them, «Prosvitianski Khaty» (educational homes) were spread, which were supposed to implement a pro-Polish cultural and educational policy among the Ukrainian population.

Until 1928, a state of siege was maintained in Bukovyna, introduced by the Romanian authorities during the occupation of the region in November 1918. The «Ruska Besida» Society and its reading rooms in such conditions existed only on paper. Most of the branches and organizations were prohibited and closed. Closing of Ukrainian schools also took place, cultural and educational events were limited.

After the dismissal of the state of siege, the activities of the «Ruska Besida» Society became somewhat more active. This was facilitated by the celebration of the 60th anniversary of the foundation of the society. However, the Romanian government tightly controlled any events organized by the society. In such conditions, it was never able to reach the pre-war level of activities. Nevertheless, even after the establishment of the fascist dictatorship in Romania in 1938, the society formally continued to exist. The Bolsheviks closed it down in 1940.

It is also noted that in the ideological plan and in the most common forms of activities, Prosvita societies both in Volyn and Bukovyna were identical. Organizationally, the Bukovynian «Ruska Besida» was better structured, had a charter approved by the authorities, which clearly defined the goals and objectives of the society. One of the specific means of the struggle of the Polish authorities with the Ukrainian Prosvita societies in Western Volyn was the establishment of «Prosvitianski Khaty», completely subordinate to the Polish authorities.

In general, neither Prosvita societies in Volyn, nor «Ruska Besida» in Bukovyna could fully fulfill the tasks that the Ukrainian public set for themselves and demanded of them under the domination of foreign states.

Key words: Western Volyn, Bukovyna, Poland, Romania, Prosvita, Ruska Besida, cultural and educational activities.

У міжвоєнний період українські землі опинилися у складі кількох держав, перебували в умовах різних політичних режимів, які неоднаково, але переважно вороже, ставилися до українців і українського просвітництва. Безперечно цікавим є порівняння того, як розвивалися українські організації, зокрема «Просвіти» на українських територіях, які опинилися в складі Польщі та Румунії. Для порівняння взято «Просвіти» Буковини та Волині. Такий вибір є не випадковим. Він дає можливість побачити історичні корені просвітнього руху на території двох історичних областей України від середини XIX ст., простежити особливості його розвитку після Першої світової війни, визначити регіональну специфіку та внесок просвітніх організацій цих областей в загальноукраїнське просвітництво.

Нагадаємо, що Волинь після поділів Польщі опинилася у складі Російської імперії і була виділена в окрему адміністративну одиницю Волинську губернію. Становище українців тут було дуже непростим. Вони зазнавали денационалізації, українське культурне життя майже не існувало. Волинь була одним з тих регіонів, де найбільш активно діяли російські чорносотенні партії на зразок «Союзу русского народа». Тому, якщо в інших регіонах підросійської України на початку XX ст. робилися спроби створити «Просвіти» і проводилася певна робота серед населення щодо розвитку національної свідомості, то на Волині цього майже не було. Певну денационалізаторську роль тут відіграла також російська православна церква.

Буковина з 1775 р. перебувала в складі Австрії (Австро-Угорщини), з 1849 року була окремим коронним краєм імперії. Тут склалися досить непогані умови для розвитку українського національного руху, який стрімко розвивався в останній чверті XIX – на початку XX ст. Українське просвітнє товариство тут було закладено в січні 1869 р. (на місяць пізніше галицької «Просвіти») під назвою «Руська бесіда» тобто «Українська мова». З 1894 р. воно прийняло статут галицької «Просвіти» [11, арк. 3]. Напередодні Першої світової війни «Руська бесіда» мала 9 місцевих філій, понад 150 сільських читалень (тобто фактично в кожному українському селі) [9, с. 48–51], які забезпечувала книжками та періодикою. Крім читалень «Руська бесіда» мала центральну бібліотеку, фонд якої становив понад 840 книг і журналів, а також бібліотеку фахових видань, яка в 1912 р. мала понад 900 найменувань книг [5].

Важливе значення для піднесення національної свідомості, забезпечення населення доступними книгами та періодикою мала активна видавнича діяльність українських товариств. «Руська бесіда» започаткувала видання українських газет у краї («Буковинська Зоря» 1870), почала видавати з 1874 р. «Буковинський православний календар», який став своєрідним щорічним літературним альманахом. З 1885 р. товариство видавало «Бібліотеку для молоді», яку пізніше назвало «Ластівка». За десятиліття 1885–1895 рр. у ній видруковано 120 книжечок морально-виховного та національно-просвітницького характеру. Заходами «Руської бесіди» у тому ж 1885 році почала виходити перша українська політична газета «Буковина».

На початку ХХ ст. «Руська бесіда» продовжувала видавати власним коштом книжки та книжкові серії, які перш за все призначалися для поширення у сільських читальнях. За період з 1871 по 1911 роки товариство опублікувало 67 назв книг [5]. Серед них твори Ю.Федьковича в кількох томах, Сидора та Григорія Воробкевичів, декілька читанок для початкових та середніх шкіл тощо. Великою популярністю користувався місячник «Читальня», який також видавався на кошти «Руської бесіди». У ньому повідомлялося про нові книги, що з'явилися у видавництвах Буковини, Галичини, Наддніпрянщини, давалися методичні та організаційні рекомендації по залученню до читалень широких верств населення.

Таким чином, на початку ХХ ст. ситуація з українським просвітництвом була діаметрально протилежною в досліджуваних регіонах. Спостерігалось значне піднесення українського просвітництва на Буковині та відсутність елементарних ознак українського національного життя на Волині.

Перша світова війна внесла значні корективи в розвиток просвітництва в обох краях. Але особливо велике значення вона мала для Волині. Значною мірою під впливом зовнішніх чинників, зокрема, перебування Українських Січових Стрільців, після окупації Західної Волині австрійськими військами, тут створюються перші «Просвіти». Січовики проводили значну культурно-просвітню роботу серед населення, намагалися сприяти розвитку українського шкільництва, видавничої справи. Безперечно, що все це підштовхнуло й до організаційного становлення просвітнього руху. Першу «Просвіту» на Волині за сприяння УССів було створено у Мацеєві в 1916 р. [14, с. 116], тобто майже на півстоліття пізніше ніж на Буковині.

Значний вплив на розвиток просвітнього руху на Волині справили також події в Києві, початок Української революції, створення Центральної Ради, загальне національне піднесення на українських землях. У 1917-1919 рр. «Просвіти» виникають в Острозі, Кременці, Здолбунові, Луцьку, Дубно, Ковелі, Володимирі.

Отже, роки Першої світової війни та Української революції стали часом зародження та досить швидкого розвитку «Просвіт» на Волині. Що ж стосується Буковини, то тут продовжували діяти просвітні організації аж до захоплення краю Румунією, але їх діяльність була дуже обмежена умовами війни.

Завершення Першої світової війни і поразка визвольних змагань призвели до того, що Західна Волинь опинилася у складі Польщі, а Буковина – в складі Румунії. У просвітньому русі обох країв розпочався новий етап, який був пов'язаний з особливостями їхнього становища у складі нових держав. Значною мірою розвиток українського просвітнього руху на цих територіях потрапив у залежність від політичних режимів Польщі і Румунії, від політики, яка формувалася всупереч потребам українців.

Для Західної Волині в цей час велике значення мала підтримка з Галичини, яка також входила до складу Польської держави і де товариство «Просвіта» мала чималий вплив та досвід роботи. Однак, поляки всіляко обмежували контакти галичан і волинян в галузі розбудови «Просвіти», не дозволили створення єдиного просвітнього центру для всіх українських земель в складі Польщі.

Досить гостро стояло питання про об'єднання «Просвіт» Волині в єдину організацію. Для цього вже в 1921 р. було скликано з'їзд повітових просвітніх товариств краю. Він ухвалив рішення про утворення «Об'єднання культурно-просвітніх організацій Волині» і схвалив його Статут [8, с. 29]. Однак польська влада скориставшись надуманими причинами відмовила в реєстрації цього товариства. В наступні роки це питання піднімалося ще декілька разів, зокрема на Другому і Третньому з'їзді «Просвіт» Волині, але кожного разу польська влада не дозволяла створити єдину просвітню організацію за зразком «Просвіти» Галичини чи Буковини.

Одним з напрямків роботи волинських «Просвіт» у 20-х рр. ХХ ст. була боротьба за відкриття та функціонування українських шкіл різного рівня. Робити це було дуже складно. Адже головною ідеєю польської освітньої політики була повна полонізація шкіл Волині. «Просвіти» чинили цьому опір. Другий з'їзд повітових «Просвіт», який відбувся в липні 1922 р. висловив протест проти полонізації освітніх закладів, поставив вимогу забезпечити відкриття українських державних шкіл з українською мовою викладання [12, с. 213]. Однак ситуація не тільки не поліпшувалася, але ще й ставала гіршою. Особливо болючого удару по українській освіті завдала шкільна реформа від 21 липня 1924 р., яка ще більше обмежувала права національних меншин в освіті. Волинські «Просвіти» різного рівня неодноразово зверталися до міністерства освіти з вимогою змінити шкільний закон, однак відповідь завжди була негативною.

Досить активно волинські «Просвіти» займалися піднесенням національної свідомості українців, заснуванням книгарень, бібліотек та читалень, організацією видавничої справи, масових культурно-освітніх заходів, усною пропагандою української історії та культури, заснуванням приватних шкіл, курсів ліквідації неписьменності тощо. Не зважаючи на упереджене ставлення польської влади до «Просвіт» вони розвивалися на Волині досить успішно до 1928–1929 років. На кінець 20-х років ХХ ст. на

Волині налічувалося 640 організаційних осередків «Просвіт» [6, с. 59]. Можна тільки дивуватися як за якихось десять років вдалося досягти такого зростання, враховуючи, що все починалося майже з нуля, а польська влада обмежувала розвиток «Просвіт» як тільки могла.

Однак з приходом до управління в Волинському воєводстві Г. Юзевського ситуація почала кардинально мінятися. Новий воєвода вважав «Просвіти» небезпечним елементом впливу українського національного руху Галичини на Волинь і почав послідовно нищити «Просвіти». Вже в 1928 р. було ліквідовано понад 300 осередків товариства. «Просвіти» припинили існування в Рівненському, Ковельському, Дубнівському, Володимирському повіті. На середину 30-х років адміністрація Г. Юзевського ліквідувала більшість осередків «Просвіт» на Волині [13, с. 85].

Таким чином, поступальний і досить успішний (не зважаючи на всі штучні перешкоди) розвиток «Просвіт» Волині був припинений в результаті дій волинської воєводської управи на чолі з Г. Юзевським. Останній, розуміючи, що замість «Просвіт» для заспокоєння українців треба створити щось взамін, ініціював заснування «Просвітянських хат», які мали бути виключно волинським явищем і діяти в руслі політики польської влади. Для втілення в життя цього проєкту польська влада заручилася підтримкою деяких політичних сил в середовищі українців, зокрема, Волинського українського об'єднання, створеного в 1931 році [7, с. 98].

За підтримки польської влади досить оперативно було затверджено статут «Просвітянських хат», який визначав їхні завдання. Вони мали видавати і поширювати українські книги, газети, підручники, організувати бібліотеки, читальні, проводити музичні та літературні вечори, концерти. Бути ініціаторами різноманітних курсів для неписьменного населення, кооперативних, фахових курсів. Планувалося, що «Просвітянські хати» відкриватимуть та утримуватимуть інтернати для шкільної молоді, виділяючи їм стипендії [17, с. 132–133]. Не важко побачити, що «Просвітянські хати» значною мірою повторювали ті завдання, які ставили перед собою «Просвіти». Але для польської влади головною була їхня лояльність і аполітичність.

Було б неправильно, характеризувати «Просвітянські хати» тільки як пропольських агентів. Вони справді робили чимало для розвитку української освіти і культури на Волині в передвоєнні роки, прагнучи бути в руслі польсько-українського порозуміння, але звичайно ж за рахунок обмеження українських інтересів.

На Буковині ситуація з правами українців після Першої світової війни була значно гірша ніж на Волині. Румунська влада дуже боялася національних рухів у краї. Тому до 1928 р. на Буковині зберігався стан облоги, що давало можливість владі обмежувати діяльність національних культурно-освітніх товариств.

Відбувалась тотальна румунізація початкових шкіл та гімназій, які переводили з української на румунську мову навчання навіть у тих повітах, де румунів узагалі не було. Усе місцеве українське населення краю оголосили румунами, котрі забули свою рідну мову. До них застосовувалась політика, котра базувалась на законі про освіту від 30 липня 1924 р., де, зокрема, підкреслювалося: «Громадяни румунського походження, які забули свою рідну мову, зобов'язуються посилати своїх дітей виключно в школи, як народні, так і приватні з румунською мовою навчання» [16, р. 632].

За таких обставин «Руська бесіда» змогла формально відновити свою діяльність лише в січні 1922 р. Стан облоги не давав змоги скликати загальні збори читалень. Влада цим користувалася і зачиняла читальні, декларуючи їх бездіяльність. Про це так писала чернівецька газета «Час»: «Осталось осиротіле матірне товариство «Руська бесіда», без дітей-читалень, без майна – книжок, які порозбирали добрі люди» [15, с. 1–2].

Власне в перші десять років румунської влади головний відділ товариства в основному займався відтворенням документів австрійського часу для захисту існуючих осередків від закриття органами влади. Не сприяв розвитку товариства і новий закон про юридичні особи від 6 листопада 1924 р., під який потрапила й «Руська бесіда», як товариство, яке було зареєстроване ще при австрійській владі. З великими труднощами вдалось перереєструвати і зберегти статут 1894 р [10, арк. 50]. Однак, виконання багатьох функцій і завдань, задекларованих в «Статуті» було нереальним за нових обставин. Якщо раніше товариство могло займатися господарською діяльністю та організувати різноманітні агропромислові виставки, то за часів Румунії такі функції покладались лишень на державу, а етнографічні виставки заборонялись, бо демонстрували відмінність українців та румунів [10, арк. 20–21].

У 1924 році «Руська бесіда» разом з філіями та читальнями налічувала 310 членів [10, арк. 11], що не давало можливості відродити широкомасштабну просвітницьку роботу.

Деяке пожвавлення в діяльності товариства намітилося у 1928–1929 роках. Цьому сприяло відзначення 60-ої річниці створення товариства. Заходи присвячені цій події здійснювались в умовах зняття

стану облоги. В україномовній пресі пролунав заклик відновлювати старі та засновувати нові філії, що сприяло активізації українського населення краю. «Ваш заклик відновлювати наші культурно-просвітні інституції сповнив нашу, змучену десятилітнім станом облоги душу, великою радістю. Невже ж можемо почати жити повним національним життям? Тому не гаймо даремно часу! До праці!» [1, с. 1], – писала газета «Час».

І справді на хвилі ентузіазму масово відновлювались читальні і навіть було поновлено роботу Вашківецької та Заставнівської філій [4, с. 1]. Зокрема, 29 грудня 1928 р. у Вашківцях пройшли загальні збори відновленої філії «Руської бесіди», на яких обрали керівництво філії та визначили перспективні завдання роботи.

1928–1938 рр. стали часом певного поживлення українського просвітнього руху на Буковині в межах, дозволених румунською владою. Товариство «Руська бесіда» періодично проводило збори, на яких заслуховувалися звіти керівників, обговорювалися перспективи просвітньої роботи. Багато говорилося про пошук нових підходів, залучення молоді. В товаристві помітним був конфлікт поколінь. Молодіжні організації та їх представники в «Руській бесіді» гостро критикували керівництво товариства за безініціативність та пасивність в суспільному житті.

Деяким успіхом товариства стало запровадження з кінця 1929 р. в школах з переважаючими українськими учнями шести годин української мови та 2 години релігії на рідній мові. Однак, уже в 1934 р., коли до влади прийшов шовіністичний уряд лібералів, знову повністю заборонили викладання української мови. Така ситуація залишалася з деякими незначними змінами аж до 1939 р.

Важливим напрямком в діяльності «Руської бесіди» на початку 30-х років ХХ ст. стало відновлення читалень. Газета «Діло» повідомляла: «...почався на Буковині рух за оновлення (чи пак: відновлювання) читалень «Руської бесіди», що перед війною були в кожному селі. Досі вже кільканадцять громад відновили у себе читальні на старих статутах «Руської бесіди» [3, с. 2]. В газеті «Час» видруковано заклик створювати читальні по селах [2, с. 1–2], а один з дописувачів зазначав: «До праці! В кожному українському селі мусить бути українська читальня. В першу чергу паде повинність на ті села, котрі мали свої читальні, але через воєнне лихоліття та десятиліття воєнного стану облоги воно завмерло. Ці села повинні, ба – навіть мусять, відновити свої читальні. Наше національне життя повинно шпарко розвиватися і в короткому часі зробити з нас найбільш культурним народом Румунії» [1, с. 1].

За декілька років було відновлено понад 50 читалень. Переважна більшість сільських бібліотек створювалась у Заставнівському, Кіцманському, Вашківецькому повітах. В цей час читальні розширили свою діяльність від простих установ бібліотечного типу, до інституцій, котрі також займалися організацією театральних вистав, літературних вечорів, заходів по відзначенню національних ювілеїв та інше. Віділ «Руської бесіди» надавав читальням методичну та матеріальну допомогу.

У 30-х роках ХХ ст. «Руська бесіда» намагалася відродити ті методи роботи, які були популярними на початку ХХ ст. Зокрема, поновити видавничу справу, організувати зібрання присвячені визначним датам в історії України, проводити національні свята тощо. Але робити це в умовах королівської Румунії було дуже важко, а деколи й неможливо.

1938 р. в Румунії встановився фашистський режим. За таких умов діяльність «Руської бесіди» знову завмерла. Товариство продовжувало існувати лише на папері, не проводячи якихось визначних акцій. Однак румуни не наважувалися закрити товариство. Воно було ліквідоване з встановленням на Буковині більшовицької влади в 1940 р.

Таким чином, міжвоєнний період став важким випробуванням для просвітніх організацій Західної Волині і Буковини. Вони діяли в умовах значних обмежень і переслідувань з боку польської і румунської влади.

В ідейному плані та щодо найбільш поширених форм діяльності, «Просвіти» і на Волині, і на Буковині були тотожними. Організаційно буковинська «Руська бесіда» була краще структурована, мала затверджений владою статут, який чітко визначав цілі і завдання товариства. «Просвіти» Західної Волині не змогли створити єдиної організації через перешкодження польської влади, що обмежувало можливості координації просвітнянської діяльності. Відмінність полягала й у тому, що просвітні товариства на Буковині переважно жили старим австрійським багажем, прагнули за нових обставин відродити те, що зарекомендувало себе ще на початку ХХ ст. Волинські ж «Просвіти» в 20-х роках ХХ ст. все починали з нуля, для них все було вперше, а це викликало певний ентузіазм і стимулювало активність.

Румунська влада в ставленні до українських просвітніх товариств діяла досить жорстоко, переслідуючи за найменші прояви самостійного національного життя. Поляки на Волині в боротьбі з «Просвітами» діяли більш витонченими, езуїтськими методами. Одним із специфічних засобів боротьби польської влади з українськими «Просвітами» на Західній Волині стало заснування «Просвітнянських хат», повністю підпорядкованих польській владі.

Загалом, ні «Просвіти» на Волині, ні «Руська бесіда» на Буковині в умовах панування чужих держав не могли в повному обсязі виконувати ті завдання, які ставили перед собою і яких вимагала від них українська громадськість. Тим не менше, навіть за таких обставин, своїм існуванням просвітні товариства засвідчували прагнення українців розвивати свою освіту і культуру, сприяти національному освідомленню широких верств населення.

Література:

1. В справі просвітньої праці. *Час* (Чернівці). 1928. 1 груд. С. 1.
2. Відновлюймо старі товариства. *Час* (Чернівці). 1928. 28 лист. С. 1–2.
3. З читального руху. *Діло* (Львів). 1929. 27 січ. С. 2.
4. З читального руху. *Час* (Чернівці). 1928. 4 груд. С. 1.
5. Звіт з діяльності просвітнього товариства «Руська бесіда». *Народний голос* (Чернівці). 1911. 22 серп.
6. Крамар Ю. Ліквідація товариства «Просвіта» на західноволинських землях (1928–1933 рр.). *Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. Луцьк, 2016. № 3. С. 58–62.
7. Кучерепа М. Просвіти і просвітнянські хати – українські національні культурні осередки Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2018. Ч. 19. С. 96–104.
8. Кучерепа М. Становлення та діяльність просвітницьких організацій на Волині (1918–1939 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. Луцьк, 2016. № 3. С. 27–34.
9. Список українських місцевостей на Буковині. *Буковинський православний календар на рік 1914*. Чернівці, 1913. С. 48–51.
10. Справа про реєстрацію українського культурно-просвітнього товариства «Руська бесіда» в Чернівцях. *ДАЧО (Державний архів Чернівецької області)*. Ф. 118. Оп. 3. Спр. 12274. Арк. 50–54.
11. Статут товариства «Руська бесіда» в Чернівцях. 1894 р. *ДАЧО (Державний архів Чернівецької області)*. Ф. 3. Оп. 2. Спр. 16113. Арк. 1–37.
12. Стрільчук Л. Волинська «Просвіта» у міжвоєнний період: становлення, діяльність, заборона. *Товариство «Просвіта»: в обороні української ідентичності, духовності та культури (до 130-літнього ювілею)*. Львів : Логос, 2019. С. 210–227.
13. Стрільчук Л. Переслідування «Просвіти» польською владою на Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2018. Ч. 19. С. 82–87.
14. Трофімук-Кирилова Т., Чибирак С. Культурно-митецька та просвітницька діяльність бібліотеки-читальні в містечку Мацеїв Ковельського повіту Волинського воєводства (1920–1930-ті рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Історичні науки*. 2016. № 3. С. 115–119.
15. 60 років «Руській Бесіді» *Час* (Чернівці). 1928. 2 лист. С. 1–2.
16. Codul General al României. Legi noi de unificare. 1922–1926 / complet. С. Hamangiu. București. Vol. 11–12. 1223 p.
17. Strilchuk L., Yarosh Y. The societies «Prosvita» of Volhynia voivodeship in confrontation with the Polish authorities (1921–1934). *East European Historical Bulletin* / [chief editor Vasyl Ilnytskyi]. Drohobych : Publishing House «Helvetica», 2021. Issue 20. P. 127–135.